

Marcin Choczyński
ORCID: 0000-0002-6636-9025

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie
Instytut Nauk Socjologicznych

Cardinal Stefan Wyszyński University
in Warsaw
Institute of Sociological Sciences

**SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ
„SOCJOLOGIA RELIGII A ZMIANA SPOŁECZNA
– STAN I PERSPEKTYWY.
PAMIĘCI KS. PROF. WŁADYSŁAWA PIWOWARSKIEGO
I PROF. EDWARDA CIUPAKA”,
WARSZAWA, 1 GRUDNIA 2021 R.**

W dniu 1 grudnia 2021 r. Instytut Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (UKSW) gościł znamienitych badaczy – socjologów religii – którzy dyskutowali o teoretycznych, empirycznych i metodologicznych zagadnieniach stosowanych obecnie w praktyce naukowej. Spotkanie zorganizowane zostało przez pracowników Katedry Socjologii Religii UKSW oraz członków Sekcji Socjologii Religii Polskiego Towarzystwa Socjologicznego (PTS). Nawiązując do dorobku polskich klasyków socjologii religii, zdecydowano się na upamiętnienie dwóch wybitnych postaci – ks. prof. Władysława Piwowarskiego i prof. Edwarda Ciupaka, których dziedzictwo i dorobek są wciąż żywe w pracy badawczej.

Obu postaciom poświęcono wiele tekstów, a ich rozwiązania naukowe są obecnie stosowane w wymiarze praktycznym, o czym świadczy np. wykorzystywanie operacjonalizacji parametrów religijności wg koncepcji Piwowarskiego prawie w każdej analizie religijności (ogólnopolskiej, katedralnej czy też diecezjalnej), jak również powoływanie się na ustalenia Ciupaka dotyczące np. istoty powołania religijnego w wyborze kapłaństwa i wypełniania posługi kapłańskiej jako jednost-

ki odniesienia dla społeczności wiernych. Są to tylko najbardziej znane zamysły obu badaczy, a współcześnie coraz więcej socjologów religii zdaje się sięgać (nawet czasami nieświadomie) do obszarów ich eksploatacji badawczej.

Co istotne, organizatorzy konferencji chcieli nawiązać do ustaleń obu naukowców, pokazując jednocześnie kapitał kontynuowania ich prac, rekapitulacji dociekań naukowych we współczesnych realiach – w bieżących projektach naukowych dotyczących analiz religijności, wiary i kultu. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że coraz więcej konferencji czy sympozjów naukowych poświęconych jest właśnie recepcji dorobku lubelsko-warszawskiej szkoły socjologii religii (m.in. konferencje poświęcone pamięci ks. prof. Witolda Zdaniewicza organizowane przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego – ISKK SAC). Należy przypomnieć, że trzech wymienionych badaczy ściśle współpracowało ze sobą, a dowodem tej współpracy jest powołanie samej Sekcji Socjologii Religii PTS już w 1987 r.

Konferencja naukowa *Socjologia religii a zmiana społeczna – stan i perspektywy. Pamięci ks. prof. Władysława Piwowarskiego i prof. Edwarda Ciupaka* wpisuje się zatem w kontinuum wydarzeń naukowych organizowanych przez środowisko socjologów z UKSW wraz z członkami Sekcji Socjologii Religii PTS. Wspomnieć tutaj należy o dwóch wcześniejszych wydarzeniach. Pierwszym z nich była konferencja naukowa *Między głównym nurtem a pograniczami badań socjologii religii. Spory teoretyczne i metodologiczne*, która odbyła się w dniach 26–27 maja 2015 r. Drugim niezwykle ważnym wydarzeniem była konferencja międzynarodowa – *Metamorphoses of religion and spirituality*, która odbyła się w dniu 23 maja 2019 r., a honorowy patronat nad wydarzeniem objęło International Study of Religion in Eastern and Central Europe Association (ISORECEA). Realizując oba te wydarzenia naukowe, poszerzono niewątpliwie sieć kontaktów z innymi ośrodkami naukowymi, w tym także z badaczami zza granicy, co przelożyło się na zwiększenie kapitałów społecznych – tak potrzebnych w aranżowaniu spotkań polskiego i zagranicznego środowiska socjologicznego.

W pierwotnym zamyśle organizatorów obrady tegorocznej konferencji miały mieć wyłącznie stacjonarną formułę – jako okazja do osobistych spotkań badaczy po ponad rocznym spotykaniu się prawie zawsze w formułe zdalnej. Jednak z uwagi na pogarszającą się sytuację

związaną z zagrożeniem epidemicznym ostatecznie zdecydowano się na rozwiązanie hybrydowe, podobnie jak miało to miejsce podczas wcześniejszej konferencji Sekcji Socjologii Religii PTS i Instytutu Socjologii Uniwersytetu Szczecińskiego, zatytułowanej *Religia w kulturze i społeczeństwie – pytania o trwanie i zmianę*, która odbyła się w dniach 23–24 września 2021 r. w Szczecinie. Ostatecznie większość gości przybyła osobiście na miejsce konferencji, którym był kampus Młociny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, a jedynie cztery osoby zdecydowały się na uczestnictwo online (przy udziale programu do obsługi wydarzeń zdalnych i telekonferencji Cisco Webex, nad przebiegiem technicznym sesji czuwało Centrum Systemów Informatycznych UKSW).

Prace przy organizacji konferencji zaczęły się już na początku 2021 r. – najpierw powstał zamiar uhonorowania dwóch znamienitych badaczy w związku z okrągłymi rocznicami ich śmierci. Koncepcja konferencji od samego początku skupiona była na wydobywaniu tych zagadnień, które stanowiły podstawy dążeń poznawczych obu uczonych i są stosowane z powodzeniem w socjologii współczesnej. Utworzono stronę konferencji (adres: <https://socjologiareligii.wixsite.com/konferencja>), gdzie zamieszczono wszystkie informacje odnośnie do terminu, miejsca obrad, formuły zgłoszeniowej oraz opłat konferencyjnych. Dodatkowo informacje o konferencji były rozsyłane bezpośrednio (w formie mailingu) do członków Sekcji Socjologii Religii i figurowały w aktualnościach strony internetowej Polskiego Towarzystwa Socjologicznego.

Obrady utworzyli gospodarze konferencji – Sławomir H. Zaręba (kierownik Katedry Socjologii Religii UKSW) oraz Maria Sroczyńska (kierownik Katedry Socjologii Rodziny, Edukacji i Wychowania UKSW). Po kilku słowach wprowadzenia i wyjaśnienia kontekstu konferencji, także okoliczności jej zorganizowania, przystąpiono do realizacji programu, rozpoczynając obrady sesji plenarnej, zatytułowanej *Ks. prof. Władysław Piwowarski i prof. Edward Ciupak – mistrzowie polskiej socjologii religii*. Moderatorem tej części była Maria Libiszowska-Żółtkowska, która dodatkowo odtworzyła wszystkim zebranym pokaz slajdów dokumentujący historyczne i bardziej współczesne zdjęcia z konferencji Sekcji Socjologii Religii PTS, jak również obrazy o nieco kulturalnym charakterze. Na fotografiach znalazły się oczywiście podobizny obu bohaterów niniejszej konferencji, a wszyscy zebrani mieli okazję poznać kontynu-

um życia naukowego, które dodatkowo okraszone zostało wspomnieniami towarzyszącymi prezentowanym spotkaniom.

Pierwszy referat wygłosił nestor polskiej socjologii religii Janusz Mariański, a dotyczył on opisu dokonań Władysława Piwowarskiego jako współtwórcy polskiej socjologii religii. W wystąpieniu podkreślono wieloletnią współpracę naukową oraz dyskusje i polemiki podczas konferencji, sympozjów i seminariów. Zaakcentowano również opinio-twórczą rolę środowiska lubelsko-warszawskiej socjologii religii, gdzie wielkie postaci badaczy nawzajem inspirowały się w codziennej pracy, tworząc solidne podstawy do rozwoju Sekcji Socjologii Religii Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Władysław Piwowarski, razem z Józefem Majką, Witoldem Zdaniewiczem, Edwardem Ciupakiem oraz Januszem Mariańskim, stanowili inspirację dla młodszych badaczy oraz instytucjonalizowali badania religijności w społeczeństwie Polski Ludowej, jednocześnie torowali drogę do badań prowadzonych już w wolnej Polsce po przełomie 1989 r.

Następnie głos zabrała Halina Mielicka-Pawłowska z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, prezentując odczyt zatytułowany *Religia w ujęciu Władysława Piwowarskiego i Edwarda Ciupaka a religijność ponowoczesna*. Wystąpienie prelegentki miało charakter zdalny. Halina Mielicka-Pawłowska porównała podstawy teoretyczne zawarte w analizach zarówno Władysława Piwowarskiego, jak i Edwarda Ciupaka oraz nawiązała do współczesnych badań religijności Polaków, których autorzy nawiązali do metod klasyków. Ponadto referentka odniosła się do problemu religijności, jako fenomenu pierwotnie społecznego, a dopiero w drugim znaczeniu indywidualnego, co z kolei jest nawiązaniem do ustaleń innego klasyka polskiej socjologii – Stefana Czarnowskiego.

Trzeci z kolei referat przedstawiła Irena Borowik, reprezentująca online Uniwersytet Jagielloński. Swoje wystąpienie, zatytułowane *Ks. prof. Władysław Piwowarski jako klasyk badań religijności w Polsce*, oparła na najnowszych analizach dotyczących rozwoju subdyscypliny badań religijnych. Prelegentka odniosła się m.in. do kwestii przejścia od socjologii religijnej do socjologii religii, ilustrując to przykładami definiowania zjawiska religii przez badaczy takich jak wspomniany Władysław Piwowarski, ale także m.in. Józef Majka. Dalej Irena Borowik zaprezentowała zebranych kształtowanie się podejścia badawczego – za-

równie teoretycznego, jak i empirycznego – samego Władysława Piwowarskiego, uwzględniając zmiany w definiowaniu przezeń zjawiska religijności, głównie w odniesieniu do operacjonalizacji i wyróżnieniu wskaźników i parametrów tego obszaru. Ustalenia Piwowarskiego zostały porównane z wynikami współczesnych badań.

Ostatnie wystąpienie w sesji plenarnej miał Andrzej Wójtowicz, reprezentujący Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, który przedstawił referat zatytułowany *Lekcje dziedzictwa w socjologii polskiej*. Wystąpienie było zarazem podsumowaniem tej części obrad, w której ukazano ciągłość doświadczeń i wzajemnych inspiracji polskich uczonych socjologów, których tradycje poznawcze i zainteresowania badawcze wciąż są żywe i warte ponownego odkrywania. Recepcja dzieł wcześniejszych pozwala także na spojrzenie z dystansu na podejmowane ówczesnie zagadnienia i odszukiwanie w nich nowych sensów, nieoczywistych w okresie ich powstania.

Po sesji plenarnej przystąpiono do obrad w trzech równoległych sesjach tematycznych. Pierwsza z nich, zatytułowana *Paradygmaty socjologii religii wobec zmiany społecznej*, była moderowana przez Irenę Borowik. Pierwszy referat zaprezentował Paweł Prüfer z Akademii Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim. Jego wystąpienie dotyczyło tematu *Włoska socjologia religii a zmiana społeczna – osobliwości i analogie*. Prelegent odniósł się do głównych przedstawicieli badań religii i religijności z Półwyspu Apenińskiego, opisując szczegółowo ich wkład i specyfikę badawczą. Wymienił cały katalog badaczy (m.in. Franco Garelli, Stefano Martelli, Salvatore Abbruzzese, Massimo Introvigne, Pietro De Marco, Carmelina Chiara Canta, Luca Diotallevi). Co ważne, przybliżenie pracy badaczy włoskich uzmysłowilo uczestnikom obrad, jak wiele obszarów jest współcześnie badanych, np. istota islamu, kryzys religijny, badania Kościoła i religijność juwentologiczna.

Drugi referat, zatytułowany *Relatywizm religijny w społeczeństwie konsumpcyjnym*, wygłosiła Teresa Zbyrad, reprezentująca Uniwersytet Rzeszowski. Referentka postanowiła w swoim wystąpieniu odnieść się do istoty zjawiska relatywizmu religijnego, osadzając go we współczesnym kontekście konsumpcji i niejako supermarketyzacji religii. Zaakcentowano ponadto zjawisko desekularyzacji, czyli istnienia samej religii, ale w formie synkretycznej, odkościelnionej i sprywatyzowanej, będącej formą indywidualnych kreacji, a nie zbiorowych, wspólnotowych praktyk.

Trzeci i ostatni referat w tej sesji wygłosił Bartosz Jamniak z Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, który swoje wystąpienie zatytułował *Wykorzystanie dymensjonalnej koncepcji Władysława Piwowarskiego na przykładzie badań współczesnej religijności wiejskiej*. Prelegent we własnych badaniach religijności katolików wiejskich wykorzystał klasyczną propozycję metodologiczną badań sformułowaną przez Władysława Piwowarskiego, wprowadzając jednak do niej pewne modyfikacje. Dzięki temu zabiegowi pojawiły się wnioski dotyczące dalszych możliwości jej przekształcenia i dostosowania do realiów współczesnych, przede wszystkim usprawnień zakładających inne rozłożenie akcentów w specyficznych warunkach badawczych, zakładających współczesne cechy religijności eklektycznej. Prelegent podniósł ponadto dużą wartość metody Piwowarskiego, jej nadal wysokiej funkcjonalności w projektowaniu procesów empirycznych.

Druga sesja tematyczna, zatytułowana *Metodologiczne perspektywy w socjologii religii*, prowadzona była przez Halinę Mielicką-Pawłowską. Pierwszy referat, zatytułowany *Duchowi nomadzi: o poszukiwaniach sensu w postsekularnym świecie*, wygłosił Łukasz Kutyló, reprezentujący Uniwersytet Łódzki. Badacz przedstawił problematykę osób, które zdecydowały się na emigrację z powodu niezaspokojenia potrzeb duchowych w ich macierzystym środowisku. W swoim referacie odwołał się do wniosków z badań własnych, gdzie próbował zrekonstruować zasadnicze powody zjawiska opuszczania lokalnych ojczyzn i poszukiwania nowych bodźców w obcych środowiskach. Wystąpienie wpisuje się w popularny nurt badań nomadyzmu społecznego, tak charakterystycznego dla współczesności ponowoczesnej.

Z kolei następnym wystąpieniem, w którym swoje wnioski przedstawiła Inna Ilyichowa, reprezentująca Brzeski Uniwersytet Państwowy im. A. Puszkina, zatytułowano *Biblia Brzeska jako unikatowy kod kultury materialnej i duchowej w regionalnej przestrzeni komunikacyjnej*. Prelegentka dokładnie opisała istotę i funkcje zabytku, stanowiącego dziedzictwo kulturowe ziemi brzeskiej, który jednocześnie jest dla mieszkańców tych ziem figurą odniesienia i obiektem referencyjnym. Kody kulturowe, zdeponowane w Biblii Brzeskiej, określają historię reformacji w Wielkim Księstwie Litewskim, kształtowanie się wolności religijnej w I Rzeczypospolitej oraz wkład poszczególnych fundatorów (m.in. Mikołaja Radziwiłła Czarnego) w powstanie tego arcydzieła ówczesnej sztuki drukarskiej.

Trzeci referat, zatytułowany *Propozycja metodologii badań religijności senioralnej wynikająca z doświadczeń własnych – rola dyskursywnych wywiadów i historii życia (autobiografii)*, wygłosił sekretarz komitetu organizacyjnego konferencji – Marcin Choczyński. Wystąpienie stanowiło próbę rozwinięcia narzędzi badawczych znanych z klasycznych ustaleń metodologicznych Władysława Piwowarskiego (parametry religijności) ku jakościowym sposobom analizy. Prelegent zaznaczył, że nie będzie to jednak zadanie łatwe, gdyż zachodzi tu konieczność połączenia kilku perspektyw teoretyczno-metodologicznych. Biorąc pod uwagę szczególne cechy religijności senioralnej, implikacja takich rozwiązań pozwoli na pogłębienie i realne oddanie specyfiki religijności tej właśnie zbiorowości, uwzględniającej doświadczenie ludzi w podeszłym wieku i wpływ kontaminacji wieku na deklaracje wiary oraz określenie religijności własnej.

Czwarty referat przedstawiła Maria Sroczyńska, również członkini komitetu organizacyjnego. W wystąpieniu zatytułowanym *Wiara religijna i rytuały w badaniach socjologicznych młodzieży w XXI wieku* odniosła się do trendów postaw i opinii środowisk juwentologicznych wobec kwestii sakralnych. Prelegentka odwołała się do bogatej panoramy badań zastanych, ale także własnych. Podkreśliła, że wiele procesów badawczych dotyczących młodzieży powstało w środowisku socjologów związanych z Uniwersytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Wskazała, że rytuały – w rozumieniu takich badaczy, jak m.in. Robert Boccock, Catherine Herriger czy Roy A. Rappaport – są obecnie polem dynamicznej transfiguracji znaczeń i odniesień w życiu młodzieży, której orientacje życiowe stają się coraz bardziej globalnie zuniformizowane.

Ostatnie, piąte, wystąpienie w tej sesji dotyczyło tematyki ewolucji religii, a referat zatytułowany *Biological Turn a socjologia religii* wygłosił Kamil M. Kaczmarek z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Prelegent przybliżył wpływ nauk biologicznych – szczególnie ewolucjonizmu ujmowanego w szerokim sensie – na teorię socjologiczną i koncepty zmiany społecznej, opisał dokładnie zbliżone stanowiska teoretyczne (m.in. różnice między biosocjologią a socjobiologią) oraz streścił obszar tzw. ewolucyjnych studiów nad religią (*Evolutionary Religious Studies*), łączących teorię ewolucji biologicznej (darwinizm) ze współczesną socjologią, za pośrednictwem m.in. neuronauki

(neuroteologii), kognitywistyki oraz psychologii ewolucyjnej. Stanowi to zasadniczy zwrot i odejście od rozłączenia klasycznej socjologii z naukami biologicznymi. Dzięki ponownemu łączeniu stanowisk można na nowo próbować tłumaczyć współczesne zachowania społeczne, np. w dziedzinie zmian religijności i kryzysu instytucji religijnych.

Trzecią równoległą sesję tematyczną, zatytułowaną *Nowe wyzwania empiryczne w socjologii religii (kontekst pandemii)*, moderował Andrzej Wójtowicz. Organizatorzy zdecydowali się na taką tematykę z uwagi na napływające zgłoszenia, ale także konieczność odnotowania aktualnego stanu opinii publicznej w ważnych kwestiach światopoglądowych, które mają odzwierciedlenie w prowadzonych badaniach socjologicznych. Pierwszym wystąpieniem w tej sesji był referat członka komitetu organizacyjnego niniejszej konferencji – Sławomira H. Zaręby. Zaprezentowano temat *Aborcja – za czy przeciw? Uwikłanie w aksjologiczny konflikt w dobie pandemii*, w którym prelegent odniósł się do wybranych danych zastanych oraz badań własnej pracowni badawczej (Polski Pomiar Postaw i Wartości – PPPiW), przedstawiając tym samym fluktuację danych odnośnie do tego ważnego społecznie i zarazem jednostkowo zagadnienia, będącego niekiedy wyznacznikiem postaw liberalnych i konserwatywnych wśród respondentów.

Kolejną propozycją ulokowaną tematycznie w tej sesji był referat wygłoszony przez Stellę Grotowską z Akademii Górniczo-Hutniczej, zatytułowany *Religia w sytuacji pandemii – 1918, 2009, 2020 – wstępne refleksje socjologa*. Prelegentka odniosła się do zmian w społecznym oglądzie zagrożeń zdrowia publicznego w kontekście historycznym oraz współczesnym. Zwróciła uwagę na rolę religii i instytucji religijnych w zmaganiu z pandemią, a także definiowaniu samego ryzyka epidemicznego. W referacie przedstawiono także sposoby funkcjonowania instytucji chrześcijańskich w okresach trzech pandemii – tzw. grypy „hiszpanki” (1918–1919), świńskiej grypy (2009–2010) oraz koronawirusa (2019–). Co ważne, analizie zostały poddane pola oddziaływań religijnych, np. te odnoszące się do reakcji Kościoła na samo zagrożenie epidemiczne.

Trzeci referat, zatytułowany *Czynniki warunkujące rozwój ekstremalnych praktyk religijnych*, wygłosił Artur Wysocki, reprezentujący Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Prelegent podkreślił, że ekstremalne praktyki religijne w polskim Kościele stanowią specyficzne zjawisko przybierające na sile w ostatnich latach.

Są to różnego rodzaju radykalne formy wyrazu religijności, których inicjatywa nie leży po stronie instytucji Kościoła i jej przedstawicieli, ale wychodzi od wiernych świeckich w kontekście odchodzenia od bardziej radykalnych praktyk ascetycznych i pokutnych w Kościele katolickim. Nazwa „ekstremalne” zaczerpnięta została z określenia inicjatywy Ekstremalna Droga Krzyżowa, ale ma ono zastosowanie również w odniesieniu do innych praktyk. Przedstawienie tego rodzaju działań świadczy o metamorfozach zarówno wyrażania (sposobu manifestowania), jak i przeżywania konkretnego religijnego wydarzenia.

Kolejny referat, zatytułowany *Uchodźcy i kryzys emigracyjny na granicy polsko-białoruskiej w dyskursie prasy katolickiej a nauczanie papieża Franciszka*, przedstawiła Barbara Ober-Domagalska, reprezentująca Uniwersytet Łódzki. Analizie został poddany dyskurs prezentowany na łamach czasopism odwołujących się do katolickiego dziedzictwa, takich jak: „Gość Niedzielny”, „Niedziela” i „Tygodnik Powszechny”. Prezentowana w tych periodykach narracja bezpośrednio dotyczyła uchodźców i samego problemu migracyjnego. Skonfrontowano te praktyki z przekazem społecznej encykliki papieża Franciszka *Fratelli Tutti*, która z kolei przedstawia ekumeniczne zalecenia zachęcające do objęcia opieką migrantów. Przedstawiona analiza jakościowa pozwoliła na zobrazowanie różnych poziomów reakcji Kościoła katolickiego i środowisk odwołujących się do jego przekazu, w tym przede wszystkim opiniotwórczych medialnych środków przekazu, na współczesne wydarzenia społeczne.

Piąte w kolejności wystąpienie, zatytułowane *Pandemia i przemiany religijności*, wygłosił Wojciech Klimski z komitetu organizacyjnego konferencji. Stanowiło ono pewne podsumowanie do zagadnień prezentowanych już wcześniej przez Stellę Grotowską. Prelegent skupił się głównie na danych pochodzących z najnowszych badań pracowni badawczej PPPiW, mianowicie *Młodość akademicka o rodzinie i religii 2020* oraz *Między światem realnym i wirtualnym. Mieszkańcy Warszawy w czasie pandemii 2021*. Dane uzyskane zarówno w pierwszym, jak i w drugim badaniu wskazują, że pandemia jest zjawiskiem, które ma potencjał do wywoływania zmian w życiu religijnym osób wierzących, jednakże wskazania poszczególnych kategorii mogą się tutaj różnić, a obraz tych zmian nie jest jednolity i utrwalony. Referent zwrócił ponadto uwagę na fluktuacje opinii i postaw w zależności od czasu trwania

zarazy, jej natężenia i kolejnych tzw. fal. Ta niejednorodność zachowań wobec zagrożenia epidemicznego rzutuje także na ogólne odniesienie do wartości egzystencjalnych oraz przemyśleń *stricte* religijnych.

Ostatnie, szóste, wystąpienie w sesji trzeciej zaprezentował Andy Christian Körber, reprezentujący Uniwersytet Łódzki. Przedstawił referat zatytułowany *Polski Kościół katolicki w nowych mediach na przykładzie medialnego sporu o otwarte kościoły podczas świąt wielkanocnych w 2021 roku*. Prelegent odniósł się do schematów interpretacji (tzw. ram), które obserwowano w przekazach medialnych dotyczących opinii o postępowaniu hierarchów i przedstawicieli polskiego Kościoła w kontekście pandemicznego ograniczenia zgromadzeń, jakie występowały podczas Wielkanocy 2021 r. Szczyt trzeciej fali pandemii, jaki wtedy odnotowano, był czasem szczególnie trudnym dla wierzących, gdyż wspólnotowa celebracja święta religijnego wiązała się z zagrożeniem zakażenia wirusem. Referent odniósł się także do konstruowania medialnego i zarazem publicznego wizerunku Kościoła, właśnie przez badanie komunikatów i wypowiedzi pisemnych, np. w blogach i innych komunikatorach internetowych. Takie działanie może również wpłynąć na rozwój samej metodologii badań jakościowych, szczególnie tych odnoszących się do dyskursu.

Po zakończeniu obrad w sesjach tematycznych uczestnicy konferencji jeszcze raz zebrali się razem, aby podsumować podejmowane wątki oraz przypomnieć sobie osobiste spotkania zarówno z Księdzem Profesorem Władysławem Piwowarskim, jak i Profesorem Edwardem Ciupakiem. Warto na koniec odnotować, że w konferencji uczestniczyła pani Ewa Ciupak, wdowa po śp. prof. Edwardzie Ciupaku. Dzięki łączom internetowym przebieg konferencji mogła też obserwować dalsza rodzina wspomnianego badacza. Ewa Ciupak podziękowała organizatorom i uczestnikom konferencji za kultywowanie pamięci o zmarłym mężu. Zaakcentowała również, że tematyka socjologii religii była obecna w jej życiu w zasadzie przez cały czas trwania jej małżeństwa. Świętej pamięci Edward Ciupak przedstawił swojej żonie większość środowiska naukowego socjologów religii, zatem ta konferencja była okazją do wspomnień o tradycji i rozwoju tej subdyscypliny naukowej oraz pamięci o ludziach ją tworzących. Dzięki tym wspomnieniom udało się połączyć wymiar naukowy z tym bardziej osobistym, przypominającym o człowieku i jego specyfice. Dodatkowo, w tej części ponownie

wyświetlono zdjęcia obrazujące rozwój subdyscypliny socjologii religii w Polsce.

Wobec bardzo owocnych dyskusji nad referatami, a także spotkań kularowych, zaanonsowano podjęcie starań o publikację zaprezentowanych wystąpień. Ogółem na konferencji udało się wygłosić 18 cennych poznawczo referatów ogniskujących się wokół tematu przewodniego tego wydarzenia naukowego (4 prelegentów nie dotarło na obrady z różnych przyczyn, obiecali jednak przekazać swoje referaty do publikacji po-konferencyjnej). Dodatkowo w kularach konferencji zaakcentowano pojawienie się na rynku publikacji naukowych nowej pozycji zatytułowanej *Socjologia religii. Ujęcie systemowo-historyczne* (Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, wyd. I, Toruń 2021, ss. 661). Autorami tego dzieła są Roberto Cipriani oraz Paweł Prüfer. W tomie zaprezentowano systematykę badań nad religią wraz ze szczegółowym opisem poszczególnych orientacji teoretycznych oraz podejść badawczych. Dziękując wszystkim obecnym za przybycie, a pozostałym prelegentom za połączenie się z konferencją, organizatorzy zakończyli obrady.